

I den europeiska civilisationens tjänst

Svenska kolonisationsberättelser från
mellankrigstidens Afrika

PETER FORSGREN

Linnéuniversitetet

Svenskars deltagande i den europeiska kolonialismen är ett forskningsområde som först under senare tid rönt ett stort intresse. I denna uppsats undersöks fem reseberättelser publicerade under 1930-talet av fyra författare som varit yrkesverksamma i olika koloniala kontexter i Central- och Östafrika. Analysen visar hur djupt beroende dessa reseberättare var av de koloniala system de verkade inom liksom hur texterna präglas av koloniala diskurser, men också hur de på olika sätt uttrycker kritik mot den europeiska kolonialismen de tjänade inom.

Inledning

I det specialnummer av *Scandinavian Studies* om "Nordic colonialisms" som utkom 2019 påpekar gästredaktörerna, historikern Linda Andersson Burnett och litteraturforskaren Johan Höglund, i introduktionen att man i Norden, jämfört med en rad andra europeiska länder, relativt nyligen börjat reflektera över och undersöka på vad sätt de nordiska länderna bidragit till och dragit nytta av den europeiska kolonialismen. En anledning, som även tidigare forskare lyft fram, är att de nordiska länderna länge främst sett sig som progressiva förkämpar för global jämlikhet. Den koloniala historien har därför inte spelat någon större roll för den nationella identiteten i dessa länder.¹ Uppsatserna i detta temanummer anknyter till den forskning som under de senaste decennierna vuxit

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Johan Höglund & Linda Andersson Burnett, "Introduction: Nordic Colonialisms and Scandinavian Studies", *Scandinavian Studies* 91:1–2 (2019) s. 1.

Peter Forsgren (f. 1957) är professor i litteraturvetenskap vid Linnéuniversitetet och verksam inom LNUC for Concurrences in Colonial and Postcolonial Studies. Han har bl.a. publicerat *Norrländ som koloni och utopi* (2015) samt varit medredaktör för *Concurrent Imaginaries, Postcolonial Worlds: Toward Revised Histories* (2017).

E-post: peter.forsgren@lnu.se

fram i de nordiska länderna och som på olika sätt sökt problematisera historieskrivningen i dem och också undersökt relationerna till koloniala och postkoloniala förhållanden.

Som Andersson Burnett och Höglund likt en rad tidigare forskare understryker, så har de nordiska länderna i själva verket en lång och komplex kolonial historia, samtidigt som det finns en rad skillnader mellan dem vad gäller omfattning, idéer och praktiker.² Trots inbördes olikheter finns det ändå ett par övergripande frågor som förenar dem. En sådan fråga är hur de nordiska länderna förhållit sig till den allmänneuropeiska kolonialismen, vilka likheter och skillnad som finns då man jämför dem. En annan är hur koloniala idéer förmedlades mellan de europeiska och de nordiska länderna.³

Forskningen om nordisk kolonialism har huvudsakligen rört sig inom två huvudområden. Det första har rört etablerandet av kolonier på främmande kontinenter – en form av kolonialism där Danmark var särskilt aktiv – det andra har varit inriktat på så kallad inre kolonialism, inte minst den som gällt samer och Sápmi. Båda dessa områden har varit föremål för en växande forskning.⁴ Ett tredje huvudområde som på senare tid blivit alltmer uppmärksammat, är det där man undersöker olika verksamheter inom det europeiska kolonialsystemet som nordbor var aktiva inom såsom forskare, entreprenörer och tjänstemän. Andersson Burnett och Höglund lyfter särskilt fram forskarnas roll, eftersom de "helped to build and maintain the intellectual and ideological foundations on which colonialism across the world came to depend".⁵ De anknyter här

2. Höglund & Andersson Burnett (2019) s. 3.

3. Höglund & Andersson Burnett (2019) s. 2–3.

4. Höglund & Andersson Burnett (2019) s. 3–5. Bland de exempel som ges kan nämnas Kristin Lofsdóttir & Lars Jensen (red.), *Whiteness and postcolonialism in the Nordic Region* (Farnham 2012), Magda Naum och Jonas M. Nordin (red.), *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity* (New York 2013); Anna Lydia Svalastog & Gunlög Fur et al. (red.), *Visions of Sápmi* (Røros 2015).

5. Höglund & Andersson Burnett (2019) s. 6. En annan grupp vars betydelse i detta sammanhang betonas är de intellektuella. Ett svenskt exempel på detta är författaren och journalisten Ludvig Nordström (1882–1942), som från och med slutet av 1910-talet var en av de ivrigaste förespråkarna för industrialisering, modernisering och urbanisering, inte bara av Sverige utan av världen i stort. I många sammanhang ivrade Nordström för en global modernitet samtidigt som denna i stor utsträckning vilade på etablerade koloniala diskurser. Se t.ex. Peter Forsgren, "Att modernisera Orienten: Ludvig Nordströms reportage från Turkiet 1927", *Arbejderhistorie & Arbetarhistoria* 1 (2011) s. 14–20, och "Globalization as 'The white man's burden': Modernity and Colonialism in a Swedish Travelogue", *Scandinavian Studies* 91:1–2 (2019) s. 222–237.

till tidigare forskning som betonat att "the Nordic nations were complicit in colonial projects by providing important material, economic, and intellectual support to the pan-European colonial project"⁶ och påpekar att den moderna utvecklingen i de nordiska länderna är beroende av och sammanflätad med europeisk kolonialism:

Scandinavian entrepreneurs invested heavily in colonial industry and trade, and it is arguably impossible to understand the rise of Scandinavian capitalism as separate from the simultaneous expansion of colonial territory by the big European nation-states.⁷

Syftet med denna artikel är att med begreppet *samtidigheter* ("concurrents")⁸ som övergripande metodisk grundsyn analysera komplexiteten i olika kulturmöten som gestaltas i ett urval av svenska kolonisationsberättelser. En viktig fråga är dels hur olika europeiska kolonialsystem framställs i texterna, dels hur lokala och regionala förhållanden skildras. En annan fråga är vilka idéer om utveckling och kulturella skillnader som texterna uttrycker. Artikeln vill också uppmärksamma de infrastrukturella relationernas betydelse, det vill säga vilken roll företag, myndigheter liksom diverse nätverk spelar, framför allt för reseberättarna själva.

Mellankrigstiden innebar en boom för reselitteratur i Sverige. Under 1920- och 1930-talen utkom cirka 800 reseberättelser, varav drygt 80 procent var skrivna av svenska författare, de flesta män.⁹ Som flera forskare påpekat var den tidens svenska reseberättelser påverkade av koloniala diskurser.¹⁰ I internationell forskning är sambanden mellan europeisk reselitteratur och kolonialism något som ingående analyserats.¹¹ Det är som bland andra Alison Blunt påpekat en litteratur som i stor utsträckning bygger på idéer om kulturella skillnader: "Both travel and travel writing are hermeneutic processes whereby an eye/I of the traveller/travel writer

6. Höglund & Andersson Burnett (2019) s. 6.

7. Höglund & Andersson Burnett (2019) s. 6.

8. Gunlög Fur, "Concurrents as a Methodology for Discerning Concurrent Histories", i Diana Brydon, Peter Forsgren & Gunlög Fur (red.), *Concurrent Imaginaries, Postcolonial Worlds: Toward Revised Histories* (Leiden & Boston 2017) s. 33–57.

9. Olle Widhe, "Äventyrets maskulina geografi: Sigfrid Siwertz och mellankrigstidens borgerliga reseskildring", *Edda* 2 (2008) s. 119.

10. Widhe (2008) s. 118–121.

11. Se exempelvis Alison Blunt, *Travel, Gender, and Imperialism* (London & New York 1994) s. 30–33; Nicholas Thomas, *Colonialism's Culture: Anthropology, Travel and Government* (Cambridge 1994) s. 4, 7.

construct spatial and textual difference.¹² Blunt har även beskrivit hur reselitteraturen varit kopplad till makt och kontroll: "travel literature was characterized by increasingly hegemonic international discourses aspiring to scientific status and self-legitimation, often closely allied with strategies of imperial control."¹³ Under mellankrigstiden spelade den europeiska reselitteraturen också en viktig roll i formandet av en västerländsk identitet baserad på idéer om modernitet och utveckling.¹⁴

Att just reselitteraturen har uppmärksammats i den internationella postkoloniala forskningen beror främst på att den i såväl text som bild så tydligt exponerar den kolonialt färgade världsbild som var dominerande i Europa under slutet av 1800- och början av 1900-talen. Litteraturforskaren Elleke Boehmer har beskrivit den europeiska reselitteraturen under andra hälften av 1800-talet och första halvan av 1900-talet som en kolonial litteratur fylld av koloniala idéer och troper.¹⁵ Även om det inte existerar någon uniform kolonial litteratur utan snarare en uppsättning av koloniala diskurser och även om relationerna mellan koloniserad och koloniserad varierar över tid och plats,¹⁶ så finns det ändå inom reselitteraturen vissa teman, motiv, troper och metaforer som är återkommande. Till dessa hör eurocentrism och universalism, stadieteori och rasism liksom föreställningen att Europa har som mission att erövra, styra och utveckla resten av världen. Kolonialt präglad reselitteratur har ofta gett uttryck för idéer som legitimerat kolonialism: idén om den överlägsne "vite européen", om nödvändigheten av att styra mindre utvecklade länder och folk liksom idéer om moralisk och teknologisk överlägsenhet.¹⁷ Återkommande teman i dessa texter är också rädslan att förlora makt och kontroll över världen liksom att "den vita rasen" riskerar att degenereras.¹⁸ Som Boehmer och andra forskare påpekat så är reselitteratur i hög grad en manlig medelklasslitteratur där den koloniserade sällan ges en egen röst.¹⁹

12. Blunt (1994) s. 21.

13. Blunt (1994) s. 33.

14. Joan Pau Rubiés, "Travel writing and ethnography", i Peter Hulme & Tim Young (red.), *The Cambridge Companion to Travel Writing* (Cambridge 2002) s. 258.

15. Elleke Boehmer, *Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors* (Oxford 2005) s. 15.

16. David Spurr, *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration* (Durham & London 1993) s. 1; Thomas (1994) s. 3, 32, 65.

17. Boehmer (2005) s. 35–39.

18. Boehmer (2005) s. 31–33.

19. Boehmer (2005) s. 21, 72–74; J. M. Blaut, *The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History* (New York 1993) s. 33.

Samtidigt är reselitteratur en genre som i hög grad präglas av intertextualitet:

Because of metaphorical movement between different places, colonial territories came to be interpreted as it were, as a series of reflecting mirrors, which repeated, reinforced, and at times reversed (though within the same symbolic system) cultural signification emanating from England and Europe.²⁰

Inom reselitteraturforskningen har man även uppmärksammat den särskilda betydelse det infrastrukturella beroende själva resandet – och därmed också berättandet – är förknippat med. Det infrastrukturella beroendet syftar på olika faktorer som gör själva resandet möjligt och de kan vara materiella, såsom tillgång till järnvägar, telegraf eller bärare, eller mer strukturella som olika typer av nätverk såsom administrativa, militära eller sociala, som på olika sätt påverkar resandet.²¹ Som Caitlin Vandertop påpekat är tillgång till och stöd från dessa ofta förknippat med frågor om makt.²²

I denna uppsats analyseras fem svenska kolonisationsberättelser utgivna under 1930-talet som utspelar sig i olika områden och koloniala kontexter i Central- och Östafrika. De analyserade svenska reseberättelserna var de fem från området och i genren som publicerades under perioden. Det rör sig om Margit Rundgrens *Två år på Kongofloden* (1935), Hjalmar Frisells två böcker *Sju år i tält: Bland svarta och vita* (1937) respektive *Leva farligt i Afrika* (1939), Eric von Otters *Som officer och stormiltjägare i Turkana* (1930) samt Gunnar Agges *I svart tjänst mellan vita stormakter* (1935). Med kolonisationsberättelse menas här en reseberättelse som är baserad på författarens egna erfarenheter av att arbeta i en europeisk kolonialmakts tjänst. Margit Rundgren beskriver hur hon följer sin mans arbete i den belgiska statens tjänst med att utmärka farleder i Kongofloden. Hjalmar Frisells båda böcker är baserade på en tioårig vistelse i Brittiska Kenya, där han framför allt arbetade med järnvägsbyggen, men den handlar också om svenska företagare och nybyggare i området. von Otters postumt utgivna bok baseras på efterlämnade brev

20. Boehmer (2005) s. 49.

21. Caitlin Vandertop, "Travel Literature and the Infrastructural Unconscious", i Julia Kuehn & Paul Smethurst (red.), *New Directions in Travel Literature Writing* (Basingstoke 2015) s. 129–144.

22. Vandertop (2015) s. 131.

och dagboksanteckningar från hans tid som brittisk officer och så småningom högste militäre och administrative chef i en av Kenyas provinser. Agges bok skildrar, som undertiteln anger, hans arbete som regeringsläkare i provinsen Ogadén i Etiopien. Etiopien var då Agge kom dit Afrikas enda självständiga land, men kom under författarens tid där att utkämpa ett kolonialkrig med Italien, vilket ledde till att det under ett par år förlorade sin självständighet och blev en del av Italienska Östafrika under åren 1936–1941. De fem reseberättelserna kommer att analyseras i denna ordning och analysen kommer geografiskt röra sig österut, från Belgiska Kongo över Kenya till Etiopien och beröra de svenska reseförfattarnas skildringar av och hållningar till belgiskt, franskt, brittiskt respektive italienskt kolonialstyre. Studien kommer även att gå mot en alltmer kritisk syn på europeisk kolonialism bland de fyra författarna.

Två år på Kongofloden

Margit Rundgren (1899–1963) kom som nygift till Belgiska Kongo för att förenas med sin make Curt, som hon gift sig med 1928. Han hade en bakgrund som officer med majors grad och var 1921–1936 anställd vid Service Hydrographique som kommandant, där hans främsta arbetsuppgift var att staka ut farleder i Kongofloden.²³ Av titelbladet till boken framgår att författaren är född von Schwerin, vilket anger det sociala skikt hon härstammar från. Denna klassposition förenar henne med flertalet samtida svenska reseberättare som skildrar denna del av Afrika under mellankrigstiden, antingen de som Margit Rundgren skriver kolonisationsberättelser eller i andra genrer som expeditonsberättelser och jakt- och äventyrsberättelser.²⁴ Att två av författarna till de här undersökta reseberättelserna är adliga och att männen antingen är officerare

23. Curt Rundgrens yrkeskarriär och arbete vid Kongoflodens sjöfartsverk finns beskrivet i artikeln "Curt Rundgren: Sjökaptenen som prickade ut Kongofloden", *Nautiskt tidskrift* 89:1 (1996) s 13–15. Rundgren, som arbetade i Belgiska Kongo fram till 1936, tjänstgjorde därefter som kontrollöfficier i "The International Board of Non-Intervention" i två år under det spanska inbördeskriget.

24. Bland jakt- och äventyrsberättelserna finns exempelvis Eva Dickson, *En Eva i Sahara: Äventyr och upplevelser under heta zoner* (Stockholm 1933) och Carl Lagercrantz, *Bland skandinaver och storvilt i Ostafrika* (Stockholm 1930), bland expeditonsberättelserna prins Vilhelm, *Bland dvärgar och gorillor: Med svenska zoologiska expeditionen till Centralafrika 1921* (Stockholm 1922) och Eric von Rosen, *Från Kap till Alexandria: Reseminnen från svenska Rhodesia-Kongo-Expeditionen* (Stockholm 1936). Bland författarna till expeditonsberättelserna återfinns även en annan viktig yrkeskategori, nämligen vetenskapsmannen, som antingen är naturforskare eller antropolog, såsom Hugo Granvik, Gerhard Lindblom och Sven A. Lovén.

eller läkare, är något typiskt för mellankrigstidens svenska reseberättare i området. Den enda genre som avviker från detta mönster är missionsberättelsen, där författarna har en annan social bakgrund.²⁵

Omslagsbilden till *Två år på Kongofloden* visar siluetten av en båt av den typ maken var befälhavare på och som det finns flera foton av i boken. Båten kom att bli Margit Rundgrens hem under den tid hon vistades i Belgiska Kongo. Båtsiluetten återfinns på omslagsbildens högra sida, där den är omgiven av vågrörelser. På den vänstra sidan är ett stycke stiliserad natur avbildad, vars exotism symboliseras av ett par palmer. På så sätt ställer omslagsbilden exotisk natur mot modern teknik och redan här framträder det som är något av ett grundtema i reseberättelsen: att det Belgiska Kongos moderna utveckling varit och är beroende av europeisk civilisation och kolonialism. Civilisationstemat anslås även i bokens motto, som inleds: "Vad var väl ditt liv, om aldrig du handen knöt / järnfast kring spett och åder och vildmark bröt." För att bryta vildmark, heter det vidare i mottot, krävs handling och vilja att arbeta för en större sak vars betydelse sträcker sig bortom nuet och det egna jaget. Det är de olika uttrycken för denna kolonialt präglade och eurocentriska civilisationstanke som kommer att stå i centrum för analysen av Rundgrens bok.

Berättelsen i Margit Rundgrens bok har just resan som grundläggande struktur. Den börjar med att skildra resan med båt från Belgien till det inre av kolonin där hon möter sin man och den avslutas med att hon reser samma väg tillbaka igen, då hon tvingas lämna landet på grund av sjukdom. Däremellan berättas om olika resor utmed Kongofloden som är relaterade till makens arbete där. Resan från Antwerpen till hamnstaden Boma tar 18 dygn. Ombord på *s/s Elisabethville*, där hon reser i första klass, finns närmare 300 passagerare av olika nationaliteter, berättar hon: "De flesta voro statstjänstemän eller anställda i bolag och återvände nu till Kongo efter semestern i Europa."²⁶ Det beskrivs hur det numera fordras en rad formaliteter för att komma in i Belgiska Kongo, men att det ombord på båten finns en doktor Strade med uppdrag från ministeriet i Bryssel att bistå Margit Rundgren med alla formaliteter

25. Se Pia Lundqvist, *Det motsägelsefulla mötet: Svenska missionärer och bakongo i Fristaten Kongo* (Lund 2018).

26. Margit Rundgren, *Två år på Kongofloden* (Stockholm 1935) s. 15. Hänvisningar till boken kommer fortsättningsvis att ges löpande i texten.

för att underlätta hennes resande. Denne doktor upplyser henne att han tidigare "skött prins Vilhelm under dennes sjukdom i Kongo för flera år sedan, något ju även prinsen berättat om i sin bok 'Bland dvärgar och gorillor'" (s. 11). Detta och andra möten författaren har med andra européer på båten till Afrika, visar hur hennes resa är integrerad i ett väl utvecklat kolonialt nätverk, som även innefattar flera svenskar ombord. Det är utifrån denna privilegierade position författaren beskriver sitt första möte med Afrika, då några hundra afrikaner kommer ombord för att arbeta med lossning av båtens last:

Som väl var, hade vi redan från Antwerpen haft med några svartingar som besättning, så jag hade i någon mån hunnit vänja mig vid denna ras. Åtminstone vad klädedräkten beträffar voro dessa jämförelsevis civiliserade, och det var därför inte utan att åsynen av de 300 stinkande svartingarna, höljda i trasor, gjorde ett ganska överväldigande intryck. Vilket skrikande och hojtande! [...] Jag började undra, hur i all världen det skulle bli att leva på en liten båt med 25 dylika omkring sig och med min man och mig som de enda vita. (s. 18)

Citatet är ganska typiskt för Rundgrens sätt att beskriva de kongoleser hon möter. De framställs ofta som högljudda och primitiva, i grunden som främmande och helt annorlunda jämfört med "civiliserade" européer. Föreställningen om att det existerar avgörande kulturella skillnader mellan afrikaner och européer är helt grundläggande i denna text.

Den fortsatta resan från hamnstaden Boma vidare uppför Kongoflodden tar ytterligare fem dygn, innan hon når maken och dennes båt. Även denna del av resan omgärdas av koloniala nätverk, inte minst spelar ett par svenskar som likt maken är i tjänst hos den belgiska kolonialmakten en viktig roll för henne. Den första båt hon reser med har en svensk befälhavare, som hon redan mött ombord på båten från Belgien och som nu återvänt efter semester i Sverige. Väl framme i Leopoldville möter hon "Commendant Göransson med fru, båda svenskar, vilka på det hjärtligaste välkomnade mig" (s. 27). Även en svensk missionsstation besöks under flodresan, vars verksamhet beskrivs med följande ord: "Ordning och reda rådde överallt och man kunde inte undgå att lägga märke till det goda förhållande, som där rådde mellan barnen och deras lärare" (s. 23).²⁷ Under sin resa beskriver Margit Rundgren hur transportsystemet

27. Lundqvist (2018) s. 47 nämner att minst 650 svenskar var verksamma i Kongo under fristattiden. Som Raoul Granqvist påpekat så arbetade många av dessa som sjömän och mili-

i Belgiska Kongo utvecklats och moderniserats och exemplifierar med hur järnvägar byggts trots stora svårigheter, hur floden gjorts alltmer farbar och hur flygtrafiken blivit allt viktigare för att binda samman landets olika delar. Allt detta ställs fram som tecken på utveckling och civilisation och bildar här liksom på andra ställen i Rundgrens text en kontrast till den primitivitet som vanligtvis sägs prägla kolonins infödda.²⁸ Denna kontrast präglar också förhållandena ombord på båten hon färdas med. Här betonas hur livet ombord på de övre däck utmärks av modern komfort, men att det också finns ett "undre däck, som till stor del upptas av maskinerna, den svarta besättningens britsar, kättar med får och getter, höns och ankor" (s. 29). Det är också här de kongolesiska passagerarna vistas. Samma koloniala ordning råder ombord på makens båt visar det sig senare. På övre däck, där makarna Rundgren bor, är "allt lika bekvämt som i en modern stockholmsvåning" (s. 37), men under däck, där besättningen har sin bostad, levs ett annat liv:

Där hade de sina britsar att sova på och under dessa sina kastruller, koffertar och andra tillhörigheter, allt väl inlåst, ty de stulo ogenerat från varandra. Här ha de också sin privata spis att laga mat på. De svarta, såväl besättning som boyar, få nämligen hålla sig själva med mat. Deras föda är ju helt olik vår [...] (s. 37)

En liknande kolonial ordning råder i huvudstaden Leopoldville, staden som beskrivs som "kongoeuropéernas paradiset" (s. 99), och där paret Rundgren vistas under sex månader på grund av makens arbete. Författaren beskriver all den modernitet och komfort som där står till buds, men också hur detta inte är tillgängligt för alla: "Biografer såväl som restauranger äro naturligtvis endast för vit publik. Negrerna bo i särskilda kvarter utanför städerna, där de ej få visa sig efter kl 8 e.m. utan tillstånd av polisen, och detta gives dem endast på den vite arbetsgivarens begäran" (s. 101). Detta är en kolonial ordning Margit Rundgren aldrig ifrågasätter utan tvärtom gång på gång framställer som självklar och

tärer och åtnjöt ett gott rykte hos den belgiska kolonialmakten. Se "'Virvlande svarta lemmar' och 'goda svenskar' i Kongo i hundra år", i Michael Mc Eachrane & Louis Faye (red.), *Sverige och de Andra: Postkoloniala perspektiv* (Stockholm 2001) s. 107–112. Att huvudpersonen Marlowe i Joseph Conrads kortroman *The Heart of Darkness* (1899) under sin färd uppför Kongofloden möter en svensk sjökaptan har sin bakgrund i detta historiska förhållande.

28. Då Rundgren (1935) s. 175–178, beskriver Kongos rikedomar, betonas vilken stor roll det utbyggda transportsystemet betytt för utvinnandet av mineraler och handeln med dem.

”naturlig”, baserad på idéer om kulturella skillnader. Så beskrivs också afrikaner nästan genomgående som lata, opålitliga, okunniga och grymma, som primitiva i fråga om kultur liksom att de är i behov av sträng ledning för att utvecklas.²⁹ Belgiska Kongo utgör också en provosten för varje europeisk man som kommer dit, för hans manlighet och karaktärsstyrka enligt Margit Rundgren: ”Ofta fordras det hart när omöjliga av honom. Mod, viljestyrka, omutlig optimism, psykologisk blick och ett allt uppslukande intresse för den förelagda arbetsuppgiften måste han ha, om han skall lyckas.” (s. 67)

Flera gånger framhäver författaren det belgiska kolonialstyrets ”civiliserande” betydelse för landet och hon beskriver ofta den utveckling som ägt rum sedan de första européerna kom dit i slutet av 1800-talet:

Nu är belgiska Kongo ett välorganiserat land, och civilisationen med dess ”välsignelser” har dragit fram över stora delar av detta omätliga område. Dugliga läkare finnas i alla städer och samhällen och många bra sjukhus finnas. Civilisationen har dock inte trängt in överallt. Ännu finnas många stammar, som ej ha underkastat sig de vitas herrevälde, och åtskilliga hemska händelser utspelas även i våra dagar såväl i det inre av landet som i mera bebodda trakter. (s. 65)

Margit Rundgrens solidaritet med det belgiska kolonialstyret omfattar också dess tidigare fas, under den period kolonin gick under beteckningen fristaten Kongo och då landet var den belgiske kungen Leopold II:s privategendom. Förhållandena under detta styre väckte efterhand en omfattande internationell kritik, som ledde till att belgiska staten tog över ansvaret för kolonin.³⁰ Rundgren tar upp denna period, men lyfter då fram hur det främst var den infödda befolkningens okunnighet som skadade gummiträden och inte någon utifrån påtvingad rovdrift samt att det huvudsakligen var de inhemska soldaterna som utövade våld mot befolkningen: ”De grymheter, som under dessa tider begingos mot infödingarna, få icke så mycket läggas de vita till last, som de svarta soldater, vilka blevo utskickade för att uppsamla de olika stammarnas tributer till den vite härskaren” (s. 172). Tanken som framförs är att européerna var så få och att de därför var beroende av inhemska soldater. Läsaren ombeds också att tänka på det våld européerna själva kunde råka ut för

29. Se exempelvis Rundgren (1935) s. 73–74, 96, 116, 146–151.

30. Se exempelvis Lundqvist (2018) s. 31–56.

vid denna tid: "I varje ögonblick riskerade den vite och hans soldater att bli överfallna och på det grymmaste torteras till döds för att slutligen hamna i grytan" (s. 173).³¹

Under sina olika resor utmed Kongofloden betonar Margit Rundgren gång på gång den europeiska närvaron i kolonin. Vid ett tillfälle räknas upp de olika nationaliteter som finns där, inklusive skandinaver. Det nämns att de senare till största delen är "officerare, sjökaptener och maskinister samt anställda inom Service Hydrographique" (s. 78).³² Tidigare i texten heter det om skandinavernas roll i Belgiska Kongo att de utan tvivel har gjort "en beundransvärd insats för landets kolonisering och åtnjuta med rätta ett gott anseende" (s. 59) Som framgått är civilisations-tanken central hos Rundgren liksom föreställningar om kulturella skillnader, tankar som tycks utgöra grunden för den koloniala ordning och hierarki mellan européer och infödda som för författaren tycks självklar. Det finns dock ett par tillfällen då denna koloniala ordning utmanas. Ett av dessa är då makarna Rundgren gör en utflykt till Franska Kongo och dess huvudstad Brazzaville. Författaren noterar att det redan på båten över dit råder en annan ordning:

För att komma ombord måste vi riktigt armbåga oss fram mellan prattande och skrattande svartingar, som ej göra minsta min av att göra plats för oss. [...] Negrerna i den andra avdelningen föra våldsamma gräl och högljudda skämt utan hänsyn till oss, alltsammans otänkbart på en belgisk båt. (s. 113–114)

Författaren konstaterar senare att det i Franska Kongo råder andra förhållanden än i den belgiska kolonin. I det förra kan nämligen "en neger bli officer och ha vita soldater under sitt befäl; han kan bli distriktskommisarie och alltså chef för vita territorialagenter" (s. 114), något som framställs som avvikande och annorlunda jämfört med förhållandena i Belgiska Kongo. Andra tillfällen då författarens koloniala världsbild utmanas är då infödda "apar efter" européer, exempelvis vad gäller klädsel, något som ofta framställs i komisk dager, eller då en infödd arbetare visar självständighet genom att ställa krav på högre lön. Av de undersökta

31. Rundgren (1935) s. 79, beskriver hur nästan samtliga överlevande från ett skeppsbrott på Kongofloden 1909 föll offer för kannibaler. I texten fungerar denna episod som illustration av den primitivitet och grymhet som kolonialstyret haft att "civilisera".

32. På samma ställe anges att befolkningen i Belgiska Kongo 1931 utgjordes av 25 179 icke infödda, varav 17 432 belgare "samt omkring 10 millioner infödda" (s. 78).

reseberättarna är Margit Rundgren den som tydligast tar den rådande koloniala ordning hon möter för given. I hennes text finns inget spår av kritisk reflexion över den. Snarare har den karaktären av ett slags försvarstal för den europeiska kolonialismens civilisatoriska uppgift.

Sju år i tält och Leva farligt i Afrika

Hjalmar Frisell (1880–1967) föddes på Strömne bruk i Värmland, där hans far var bruksägare och farfadern brukspatron. Han utbildade sig till officer och var under det finska inbördeskriget verksam inom Svenska brigaden, som han en period ledde, på Vita arméns sida. Efter kriget lämnade Frisell Sverige och vistades tio år i Kenya, där han bland annat arbetade med att staka ut järnväg för den brittiska armén.³³

Åren i Kenya resulterade i två reseböcker, *Sju år i tält: Bland svarta och vita* (1937) respektive *Leva farligt i Afrika* (1939). Frisells arbete i Afrika är framför allt skildrat i den förra boken, som också kommer att stå i centrum för analysen här, medan den senare mer beskriver hans erfarenheter av sällskapsliv, jakt och äventyr. Den förra boken har som underrubrik "Sällskapsliv, arbete och äventyr i Kenya", något som väl sammanfattar bokens innehåll. Berättelsen visar också tydligt hur Hjalmar Frisell under sin vistelse i landet kom att ingå i ett kolonialt nätverk där svenskar och andra skandinaver på olika sätt samverkade med briter. Detta nätverk visade sig ha stor betydelse för såväl hans arbetsliv som hans sociala liv där samt hur dessa i självet verket var intimt sammantvinnade. Omslagsbilden anknyter direkt till titeln och visar ett tält och en lägereld i ett nattligt landskap med måne och stjärnor. Träden på den vänstra sidan av bilden markerar att det rör sig om ett för en svensk läsare främmande landskap. Bilden svarar både mot bokens beskrivningar av Frisells arbetsår i Kenya, där han ofta levde ute i vildmarken under enkla förhållanden, och inslagen av jakt och äventyr i berättelsen. Baksidestexten aktualiserar inledningsvis bilden av Afrika som platsen för jakt och äventyr, men övergår sedan till att betona hur till och med urskogen numera är föremål för "civilisering". Här betonas också att bland de många européer som är aktiva i området det nu också finns "ett stort antal svenskar" aktiva som farmare och köpmän. Frisell återkommer i sina båda böcker till att skildra svenskars närvaro och fö-

33. Källa: Wikipedia.

retagsamhet i Kenya. Detta sammanhang lyfts fram även då författaren presenteras: "Han umgicks med kända svenska familjer, deltog i det europeiskt betonade sällskapslivet, arbetade och levde den företagsamme svenskens liv i ett vackert och bördigt land." Det koloniala perspektivet i baksidestexten framträder också då landet boken skildrar beskrivs som "nybyggarlandet Kenya". I centrum för den följande analysen av Frisells reseberättelse *Sju år i tält* står det koloniala nätverkets betydelse och relationen mellan svenskar och britter liksom relationerna mellan kolonisationsatorerna och de infödda.

En viktig person för Hjalmar Frisell under åren i Kenya är den svenske friherren Bror Blixen³⁴, som har något av en mentorsroll för honom. Som nyanländ är det Blixen som introducerar Frisell i safarilivet och som senare lär honom att köra bil så att han kan få ett körkort av myndigheterna, något som inte minst är betydelsefullt för hans arbete vid de olika järnvägsbyggena. Framför allt är Blixen en viktig förmedlare av kontakter, såväl till andra skandinaver i området som till britterna. Dessa kontakter inkluderar bland andra en annan svensk friherre, Helge Fägerskiöld, som Frisell både umgås med privat och arbetar tillsammans med en period vid ett järnvägsbygge. I nätverket ingår även viktiga företrädare för det brittiska kolonialstyret, med den brittiske guvernören i spetsen. Under hela sin tid i Kenya är Frisell omgiven av detta koloniala nätverk och de olika kontakterna med britter respektive skandinaver framstår som betydelsefulla för hans arbetsliv liksom för hans sociala liv. Under vistelserna i de större städerna förekommer umgänge i såväl privathem som på klubbar, under perioderna ute i vildmarken fungerar olika farmer både som stödpunkter i arbetet och som platser för avkoppling och nöjen.³⁵

Ett hem framställs som särskilt viktigt för Frisell och det är just Blixens. Han beskriver den paradisiska naturen omkring den liksom den gästfrihet som råder där:

34. Bror von Blixen-Finecke (1886–1946) kom till Afrika 1913 och gifte sig där med sin släkting Karen, född Dinesen, 1914. Tillsammans drev de en kaffefarm, som Karen Blixen fortsatte själv med sedan paret separerat 1921. Bror Blixen lämnade Afrika 1938 och sin tid där har han skildrat dels i självbiografin *Nyama* (1936), dels i *Brev från Afrika* (1943).

35. Frisell, som erhåller ett "temporary membership" i Mombasa Club, betonar hur viktiga klubbarna är, eftersom de är "bästa medlet att få inblick i förhållandena" i kolonierna. Se Hjalmar Frisell, *Sju år i tält: Bland vita och svarta – Sällskapsliv, arbete och äventyr i Kenya* (Stockholm 1937) s. 136. Hänvisningar till boken kommer fortsättningsvis att ges löpande i texten.

Även under svåra tider hade denna svenska farm alltid en särskild nimbus över sig vid sidan om de andra "stora". Den bidrog också till att fostra en av Afrikas främsta storviltjägare och en bland senare års mest lästa författarinnor, men hos ingendera passade nog kynnet riktigt för knåpgörot på en kaffefarm. (s. 45)³⁶

Vid ett tillfälle anordnar Bror Blixen en buffeljakt för att uttrycka sin och andra svenskers tacksamhet över "guvernörsfamiljen Northeys ofta visade vänlighet" (s. 45). Mitt under denna överraskar han jaksällskapet med att servera ett svenskt smörgåsbord mitt i den afrikanska vildmarken: "Nog var hans regiförmåga välkänd i kolonien, men denna överraskande kontrastverkan med festborden mitt i den storslagna vilda naturen översteg dock alla förväntningar" (s. 47). Nyheten om denna jakt sägs ha spridit sig snabbt i Kenya.

Trakten kring Mount Elgon var vid denna tid inte bara ett av de viktigaste distrikten för europeiska farmare. Här låg också en svenskfinansierad vetenskapsstation för forskare "som vill studera det väldiga bergets ännu föga utforskade geologi, fauna och flora" (s. 181–182).³⁷ Här tillbringade Hjalmar Frisell sin sista jul i Kenya tillsammans med Bror Blixen och en engelsk vän "bland gästfria landsmän" (s. 182). Platsen och författarens beskrivning av den illustrerar det nära samband som finns inom den europeiska kolonialismen mellan vetenskaplig kartläggning, industriell exploatering och "settlers". Det är därför inte förvånande att Frisell kan beskriva trakten på följande sätt: "Ju mer man ser av Kenyas högländer, desto starkare övertygas man om deras möjligheter för vita farmare" (s. 182). Sambandet blir också tydligt då man följer författarens olika arbeten i landet.

36. Karen Blixen levde i Kenya 1914–1931 och har skildrat tiden där i den självbiografiska romanen *Out of Africa / Den afrikanske farm* (1937). I boken talar hon genomgående om farmen som "min farm" och nämner inget om åren hon levde tillsammans på den med Bror Blixen, även då de händelser som relateras i berättelsen uppenbart utspelas under denna period. Exmaken omnämns vid ett tillfälle i texten, det är då Karen Blixen nämner att han likt andra svenskar i området anslöt sig till en frivilligkår på britternas sida då första världskriget bröt ut. Bland de svenskar som nämns i boken finns Eric von Otter, som beskrivs som "min svenske vän" och en professor i zoologi (Lundgren). Karen Blixen utnyttjar i det senare fallet sina goda kontakter med myndigheterna och hjälper denne att skaffa tillstånd för en vetenskaplig expedition till Mount Elgon.

37. Denna forskningsstation är centrum för flera expeditonsberättelser som utkom under 1930-talet, såsom Hugo Granvik, *Strövtag och upplevelser i Centralafrika* (Stockholm 1927), Gerhard Lindblom, *I vildmark och negerbyar: Å Mount Elgon och annorstädes i Ostafrika* (Uppsala 1921) och Sven A. Lovén, *Kring Mount Elgon* (Stockholm 1921).

Skildringarna av arbetslivet upptar en betydande del av Hjalmar Frisells reseberättelse. Det är ett arbete som huvudsakligen sker i den brittiska kolonialismens tjänst, ett kolonialstyre som han uppfattar som i huvudsak rättvist och nödvändigt för landets och den inhemska befolkningens utveckling. Detta framgår särskilt tydligt i ett av bokens avslutande kapitel, "De svarta" (s. 245–270), där han sammanfattar sina intryck av åren i Kenya. Ett av Frisells första arbeten består i att staka ut och värdera skog för ett bolag vars ägare har "en väldig urskogskoncession uppe i Kamasiadistriktet" som ännu är "så gott som utforskad" (s. 51). Det är hans egenskap av att vara officer och uppvuxen i ett svenskt skogsdistrikt, som gör att han erbjuds jobbet. Det är också främst genom sina olika arbeten som Frisell kommer i kontakt med de infödda. Mellan honom och de infödda arbetarna finns ett ömsesidigt beroende men arbetet kan också vara en zon för konflikter. Det visar sig omedelbart då han kommer ut i vildmarken för att mäta skogen och upptäcker att han och hans arbetslag är omringade av en stor grupp vapenförsedda män, som insett att deras jakt kan komma att påverkas av skogsarbetet. Frisell lyckas genom ett lugnt och fredligt uppträdande vinna de inföddas och deras ledares förtroende. De har bedömt honom vara "en bra och rättvis herre" (s 61), vilket leder till att han kan anställa en rad av dem som medarbetare. Hans position bland de infödda arbetarna förstärks ytterligare då han tar en konflikt med en brittisk kolonialtjänsteman och försvarar deras rätt att låta boskapen beta i bolagets skog.

Under den ekonomiska krisen i Kenya i början av 1920-talet, dras Hjalmar Frisell in i olika projekt med andra svenskar, bland annat i ett sågverk. Hans mål är dock att få arbete som ingenjör vid ett järnvägsbygge. Han söker då bland annat upp en gammal "karlbergskamrat" (s 96), vid namn "Purre" von Otter, som tidigare varit verksam som officer i Belgiska Kongo, men som nu arbetar med järnvägsbygge i Kenya.³⁸ Frisell själv får efter ett tag arbete som järnvägsingenjör vid stakningen av den nya linjen mellan Thika och Nyeri. Frisells överordnade chefer är briter, så också de flesta av hans europeiska arbetskamrater. Mellan dem sägs råda "en glad och otvungen kamratanda parad med obönhö-

38. Det heter om denne att han är omtyckt av sina inhemska arbetare för sitt fryntliga och humoristiska sätt, "men då det gällde att beivra förseelser var han obönhörligt sträng. Det tyckte det svarta för resten om [...] blott allt gått rättvist och opartiskt till" (s. 98). Det är en återkommande tanke att de svarta behöver styras och ibland även bestraffas och att de accepterar detta så länge det går rättvist till, så exempelvis i kapitlet "De svarta", s. 245–270.

lig arbetsdisciplin" (s. 111).³⁹ Denna gemenskap innefattar dock inte de högutbildade personer med icke europeisk bakgrund som vid ett tillfälle ingår i Frisells arbetslag: "Enligt seden i kolonierna deltog mina båda indiska ingenjörer aldrig i sällskapslivet utan levde var och en i sitt tält" (s. 164).

Hjalmar Frisell avancerar så småningom till "chief of party", det vill säga till chef över en delsträcka av järnvägsbygget. Under en period arbetar han nere vid kustlandet och noterar då att relationen till de inhemska arbetarna är mycket annorlunda där. Visserligen menar han att befolkningen vid kusten är mer civiliserad än på höglandet, men den senare framstår ändå för honom som "hederligare och mer ordhållig" (s. 140). Likaså är den hierarkiska ordningen mellan européer och infödda mer stabil i höglandet jämfört med kustlandet, vilket för Frisell förklarar skillnaderna mellan de två områdena i landet:

Däruppe är det den primitiva vildmarken med ett starkt inslag av Europa i farmdistrikt och större centra; rörelsefrihet och vida vyer med den vite mannen som självskrivnen initiativtagare och ledare av utvecklingen. Här nere känner sig européen mera som en urlakad lyxprodukt mitt i en gammal tropisk kultur, som till stor del kunde gå sin gilla gång utan ens medverkan. (s. 141)⁴⁰

Frisell beskriver att han har återkommande disciplinproblem med de inhemska arbetarna nere vid kusten och hur han får hjälp av polisen med de som söker fly från arbetsplatsen och därmed bryta sina anställningskontrakt.

Det finns ett än tydligare exempel i texten där konflikter mellan européer och de infödda resulterar i kolonialt våld. Frisell berättar om hur myndigheterna i Nairobi vid ett tillfälle fängslar ledaren – "en missionsuppfostrad skrivare i departementet" (s. 268) – för en religiös-politisk rörelse bland de infödda. Rörelsen har spridit oro: arbetare vid farmarna har försvunnit därifrån och farmarna har skickat kvinnor och barn in till staden. Gripandet av mannen leder till att en stor folkmassa samlas utanför polisstationen med krav på att deras ledare släpps. Demonstra-

39. Kapitlet "På järnvägsstakning bland kikuynegrer, kaffe och sisal", s. 110–132, beskriver ganska ingående hur briter och svenskar samarbetar kring järnvägsbyggandet och hur de också har ett väl utvecklat sällskapsliv.

40. I bokens inledning beskriver Frisell hur han kommit till Kenya som krigstrött och desillusionerad över freden och att det först varit i höglandet "som den efterlängtnade känslan av frigörelse kommit", s. 9.

tionen är helt fredlig, men trots detta ökar hela tiden spänningen mellan de inblandade. När folkmassan vägrar skingras och myndigheterna upplever den som alltmer hotfull, rekvireras ett kompani från King's African Rifles, som då de anländer först skjuter varningsskott, därefter rakt in i folkmassan: "Dödsskrin hördes bland hopen, vilken som en lavin rusade bort från valplatsen och skingrades åt alla håll. Själv stod jag av ren nyfikenhet inne i värsta strängseln [sic] vid ena porten och kunde med nöd rädda mig till Norfolks veranda" (s. 269). Frisell sammanfattar händelsen på följande sätt:

I dylika fall lägger den eljest milda regeringen ingalunda vantarna emellan. Huru många som dödats eller sårats offentliggjordes ej, men nog såg jag med egna ögon ett betydande antal. Låxan hade i alla fall en god verkan, husboyarna återvände som genom ett trollslag till sitt arbete och inget missnöje kunde vidare förmärkas. Masspsykoson hade med ens förbytts i aktning för den fasta auktoriteten, sedan de på allvar fått känna den. Innerst tycker negern om en stark hand som ledare. (s. 269)

I sin andra reseberättelse, *Leva farligt i Afrika*, som utkom två år efter *Sju år i tält*, är denna händelse inte bara mer utförligt skildrad, Hjalmar Frisells attityd är delvis annorlunda och mer kritisk till de brittiska myndigheterna. Konflikten ägnas i boken ett eget kapitel med titeln "Ett negerupplopp"⁴¹. Händelseförloppet skildras såsom i en spänningsberättelse som steg för steg för fram till den dramatiska kulminationspunkten med dödsskjutningarna. Även i denna reseberättelse beskrivs händelserna i de europeiska kolonistörernas perspektiv, det är främst deras rädsla och panikkänslor som står i fokus. Då folksamlingen nått cirka 50 000 personer menar flera myndighetspersoner att den fängslade ledaren borde släppas, "[m]en guvernören, den i många kolonialkrig härdade generat Northey, motsatte sig bestämt en kapitulation som skulle förstöra regeringens prestige inför den färgade massan" (s. 41).

Det är under händelseförloppets dramatiska slutskede, under själva dödsskjutningarna, berättarperspektivet förändras. Från att tidigare ha beskrivit massan utifrån, som allt större och alltmer hotfull, skildrar berättaren den nu inifrån och med sina egna upplevelser som utgångspunkt.

41. Hjalmar Frisell, *Leva farligt i Afrika* (Stockholm 1939) s. 38–46. Hänvisningar till boken kommer fortsättningsvis att ges löpande i texten.

Tydligare än i den föregående reseberättelsen framgår det att Hjalmar Frisell själv befinner sig mitt i den folkmassa som beskjuts av militärer och att de flesta i denna folkmassa likt han själv är utan vapen och skydd.

Skärande dödsskrin hördes över oväsandet, och de främsta leden sökte hastigt komma bort från palissaden. Elden fortsatte, paniken spred sig, och snart flydde hela massan. [...] Ett par gånger träffades infödingar alldeles bredvid mig. Jag glömmer aldrig en ung halvnaken flicka, som sprang nästan framför mina fötter. Plötsligt sjönk hon samman med ett hjärtskärande skrik, och jag hade så när snubblat omkull över hennes kropp. [...] Kulsprutornas rat-tat-tat, den vilda paniken och de döda, som man faktiskt tvingades att hoppa över – allt inristade sig outplånligt i mitt minne. / Att själv strida är en annan sak än att som utomstående komma mitt upp i ett blodbad på till allra delen värnlösa. (s. 44)

Då Frisell själv satt sig i säkerhet inomhus, blickar han ut över alla döda och sårade utanför – ”Kvinnor och barn, unga män och åldringar hade utan åtskillnad nedskjutits i trängsel” (s. 45) – och ställer på nytt frågan om inte de flesta av dem likt han själv varit oskyldiga åskådare. Han nämner vidare att antalet döda och sårade aldrig offentliggjordes samt att ”hela saken omnämndes endast flyktigt på ett par rader i de engelska tidningarna” (s. 45). I kapitlets slut skriver han att den allmänna meningen bland européerna är att de infödda fått sig en välbehövlig läxa. Till skillnad mot vad han skrev i *Sju är i tält*, är han själv mer tveksam och slutmeningarna i detta kapitel visar författarens ambivalens:

Jag som varit med på så nära håll hade väl litet svårt att dela den uppfattningen och glömma kvinnor och barn i dödsvånda, men regeringen kunde nog under förhandenvarande omständigheter knappast handlat annorlunda. Allt var åter fredligt och lugnt som sig borde – den vita rasen hade som vanligt med hävdvunna medel uppehållit sin prestige. (s. 46)

Analysen av Hjalmar Frisells reseberättelser har visat hur denne var djupt beroende av koloniala nätverk och präglad av en kolonial världsbild, inte minst av dess grundläggande idé om ett europeiskt civilisationsuppdrag. Det är också något som gäller för nästa reseberättelse som står i tur att analyseras, Eric von Otters *Som officer och storviltjägare i Turkana*. Analysen av denna kommer även visa att den kritiska reflexion som det ibland

finns spår av hos Hjalmar Frisell, särskilt i samband med den senare skildringen av dödsskjutningarna i Nairobi, går betydligt längre hos von Otter, trots att denne – eller kanske på grund av – är än mer involverad i det brittiska kolonialstyret i Kenya.⁴²

Som officer och storviltjägare i Turkana

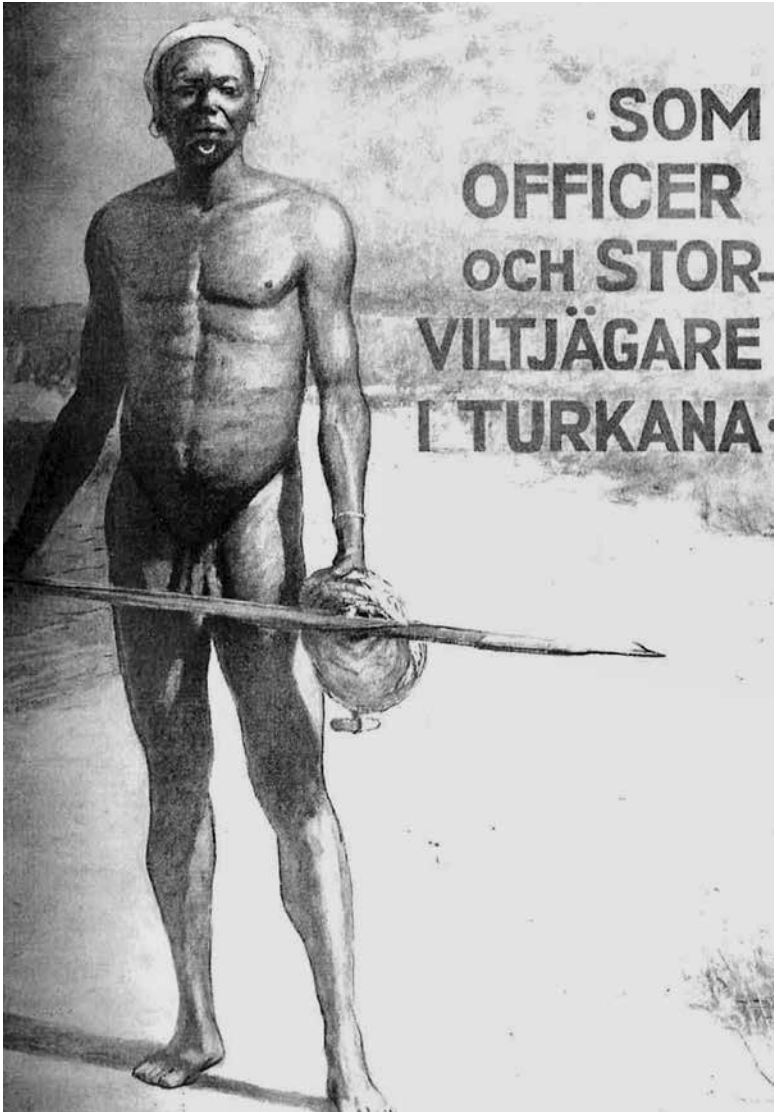
Friherre Eric von Otter (1889–1923) emigrerade 1913 till Kenya, där han till att börja med arbetade på Swedo African Coffee Co:s farm nära Nairobi och där han 1914 avancerade till farmmanager. Då första världskriget bröt ut, erbjöd han likt andra svenskar i området sina tjänster åt den brittiska kolonialmakten. Under krigsåren etablerade sig von Otter som brittisk officer och erhöll 1916 The Military Cross för tapperhet i fält och befordrades senare samma år till kapten. År 1919 utnämndes han till ”principal administrative officer” i Turkana och förblev på denna post som provinsens högste administrative och militära chef fram till 1923, då han avled efter en tids sjukdom.⁴³

Den nakna mannen från Turkana på omslagsbilden till von Otters reseberättelse kontrasterar mot det första uppslagets foto på författaren själv i militär uniform. Kontrasten mellan dem anknyter till den gängse dikotomin i koloniala diskurser, den mellan det primitiva och det civiliserade, vars existens utgör en av motiveringarna till den europeiska kolonisationen.⁴⁴ Det är en kontrast som författaren med jämna mellanrum

42. Hjalmar Frisell nämner Eric von Otter vid ett tillfälle i *Sju år i tält*: ”Det var som chef för administrationen däruppe [Turkana] baron Eric v. Otter, senior captain i K. A. R., dukade under för klimatet efter en heroisk livsgärning i ödemarken”, s. 270.

43. Augusta Bergström, f. Gyllensvan, ”Förord”, i Eric von Otter, *Som officer och storviltjägare i Turkana: Skildringar från Brittiska Ostafrika ur anteckningar och brev av kaptenen vid Kings African Rifles, friherre Eric von Otter* (Stockholm 1930) s. 1–3. Hänvisningar till boken kommer fortsättningsvis att ges löpande i texten. I en notis i *Dagens Nyheter* 22/6 2007. ”Baronen som rymde till Afrika”, nämns att Eric von Otter efter en tid av äktenskapliga och ekonomiska problem lämnade ”en liten dotter och sin havande hustru” för att arbeta på ett svenskt kaffeplantage i Kenya, en lösning hans mor sägs ha arrangerat för att rädda familjens anseende. I Afrika ska han också ha deltagit i safari med ”baronessan Karen Blixen”. Det framgår också att han aldrig återsåg sin familj.

44. Detta framgår exempelvis av det sätt på vilken bilden beskrivs på annat ställe i boken. Originalen till omslagsbilden är ett foto som återges på s. 317. Mannen sägs vara fiskare och tillhöra en av de fattigaste befolkningsgrupperna i provinsen. I von Otters reseberättelse, liksom i andra reseberättelser från Afrika från samma tid, gäller som regel att ju naknare och svartare en kropp är, ju primitivare uppfattas den vara. Här tillskriver kroppen dock även andra, mer estetiska värden: ”Särskilt en av männen tilldrog sig min uppmärksamhet. Den harmoniskt sköna gestalten, hans kungligt fria hållning och lätta, smidiga rörelser kunde ej annat än väcka min beundran.”

Omslaget till Eric von Otter, *Som officer och storviltjägare i Turkana*: Skildringar från Brittiska Ostafrika ur anteckningar och brev av kaptenen vid Kings African Rifles, friherre Eric von Otter (Albert Bonniers förlag 1930). Okänd konstnär. Illustrationen bygger på författarens fotografi på s. 317 i boken med bildtexten "Min vän harpunjägaren".

återkommer till i sin text liksom till själva civilisationsuppdraget, men som den följande analysen kommer att visa är Eric von Otters förhållande till dem varken entydigt eller okomplicerat.

Baksidestexten lyfter fram författaren som en duktig och ansvarskännande officer i brittisk tjänst, att han som sådan vunnit respekt samt därigenom ”i fjärranland förskaffat det svenska namnet en god klang”. Även berättelsens autentiska och unika karaktär betonas, inte bara vad gäller själva texten utan även i fråga om bildmaterialet. Vidare betonas att boken bygger på von Otters efterlämnade brev och anteckningar samt att den utkommit genom moderns försorg. Boken inleds med ett förord av henne, där hon till att börja med beskriver sonens karriär i Kenya, hur hans hälsa gradvis försämrades och hur han slutligen avled knappt 34 år gammal just då han stod i begrepp att resa hem till Sverige för en tids konvalescens. Hon beskriver vidare hur han nu vilar i samma grav som ”sin sexton dagar tidigare avlidna kamrat kapten Hussey-Macpherson, som min son, ehuru själv konvalescent, trofast hjälpt till att vårda och som han själv vigde till den sista vilan” (s. 2). Motivet med civilisationens fallna hjältar är något von Otter själv återkommer till flera gånger i texten. I Saint Church i Nairobi, berättar modern vidare, finns en minnestavla över sonen som avtäcktes 1924 i närvaro av den brittiske guvernören och ett stort antal vänner, såväl européer som infödda.

Modern betonar avslutningsvis textens privata natur,⁴⁵ att den inte skrivits med avsikt att publiceras utan att det handlar om vad sonen sett och upplevt i sitt dagliga liv, och liksom i baksidestexten betonas även här den publicerade boken en autentisk karaktär liksom att sonens gärning gjort ”det svenska namnet heder” (s. 3)

Eric von Otters berättelse börjar vid krigsslutet i november 1918, då han utnämns till administrativ och militär chef i Turkana-provinsen. Där har det förekommit olika oroligheter, såväl bland de infödda som mellan dem och européerna i området. Då han inför sin avresa dit träffar den brittiske guvernören, får han veta att hans viktigaste uppdrag är att förhindra fortsatta stridigheter. Det framgår av en rad ställen i berättelsen, att det just är denna fredsmäklande uppgift som står i centrum för honom och att han ser på sitt arbete som en viktig och självuppoftande

45. v. Otter berör själv, s. 205–206, 503–504, vid ett par tillfällen vad dagboksskrivandet betyder för honom och skriver bland annat att det är betydelsefullt därför att det innehåller hans personliga och oredigerade minnen och inte regementets officiella historieskrivning.

uppgift i "civilisationens" tjänst. Olikt Hjalmar Frisell, är von Otter direkt involverad i det brittiska kolonialstyret i Kenya, något han känner både glädje och stolthet över. Samtidigt är han medveten om vilka krav som kommer att ställas på honom, inte minst vad gäller ansvar:

Ty alla, från och med generalen, läto mig veta, att allting i mitt nya verksamhetsområde befann sig i bristfälligt skick: stationer, administration och transportväsen. [...] Och med det samma följde ansvar, större ansvar än någonsin förut lagts på mina skuldror. Jag kände redan en försmak av den lycka, som endast ett intressant och verkligt ansvarsfullt arbete förmår skänka. (s. 8)

Förutom att skapa fred, ser han det som en viktig uppgift att "återge infödingarna förtroendet för den brittiska överheten" (s. 26) och han hoppas på så sätt dra sitt "lilla strå till stacken i civilisationens tjänst" (s. 28). von Otter uppfattar det brittiska kolonialstyret som "osjälviskt" visavi de infödda, men betonar samtidigt att "den som gör infödingarna till ett medel för att skapa åt sig rikedomar är ej mogen att styra dem", för styras behöver de enligt honom: "Någon måste hjälpa dem tillrätta" (s 187). Hans bild av den ideale kolonialtjänstemannen är någon som just på ett osjälviskt sätt och utan förväntan om egen vinning plikttroget arbetar för en större sak:

Det är ej penningbegär eller begär efter utmärkelser som driver oss. Därav finns här ingenting att vinna. Vår slutliga belöning är en bruten hälsa – kanske en förtidig grav. Nej, vad som så oemotståndligt lockar och fångslar oss är det okända, vare sig det gäller land eller folk, allt det som ännu väntar på att dragas fram i ljuset. Vi veta mer än väl vilket kolossalt arbete, som ligger bakom oss tack vare män sådana som Speke, Livingstone, Stanley och deras efterföljare. Men ännu gives det några detaljer att fylla i, innan verket är fullbordat. "Something hidden, go and find it."⁴⁶ (s. 269)

I liknande banor reflekterar von Otter, då han vid ett tillfälle står vid en grav där en ung engelsman vilar:

Jag tänkte på de många andra gravarna, vilka märka civilisationens gränslinjer och vittna om att det ännu finns män, som hellre stupa på sin post, fällda av ett skarpslipat spjut, nedtrampade av viddernas invånare eller nedbrutna av den smygande malarian, än de vika för

46. Citatet är hämtat från R. Kiplings "The Explorer" (1898).

faror och vända åter till det jämförelsevis säkra och lugna livet i det gamla hemlandet. (s. 456–457)

Dessa civilisationens hjältar återfinner författaren även bland de bosätare han besöker under sina resor och vars enkla och strävsamma liv han beundrar.⁴⁷

Eric von Otter kommer till Turkana med uppdraget att få bukt med de "krigiska stammar, som förorsakat myndigheterna en hel del besvär" (s. 8) liksom även varandra en hel del skada. Med tanke på det våld som finns i provinsen, som han är satt att stävja, är det värt att notera att han själv anser att våld måste undvikas så långt som möjligt. Eric von Otter är en officer som känner stor avsky för krig och som ställer frågan om det någonsin är berättigat. Han refererar i det sammanhanget till sina egna krigserfarenheter: "Jag hade upplevat tillräckligt med krig för att inse, att det är oförsvarligt att tillgripa våld, innan alla fredliga medel prövats; sedan beror det i alla fall på målet, som skall uppfyllas, om detta helvete, som kallas krig, ens då kan anses berättigat" (s. 147). Som kolonialtjänsteman och högste chef bestraffar han också de européer under hans befäl som enligt honom använt övervåld mot de infödda. Vid ett tillfälle låter han arresteras tre underlydande tjänstemän som låtit piska ett par infödda män på ett särskilt brutalt sätt. Han rapporterar till högre ort om händelsen och anhåller om att männen ställs inför krigsrätt. Episoden avslutas med att von Otter beskriver vad han menar vara den europeiska mannens speciella ansvar för civilisationens spridning till Afrikas folk:

En svarting förlåter jag gärna, om jag tror, att han handlat i obetänksamhet eller ren dumhet, men jag har mycket stora fordringar på mina vita medarbetare. Här voro dessa tre européer ute i ett vilt främmande land, vars befolkning helt nyligen kommit i beröring med oss. Men i stället för att uppföra sig på ett sätt, som kunde komma infödingarna att respektera dem och i dem se representanter för den stora vita rasens kultur och bildning, missbrukade de sin ställning och sin makt på detta hänsynslösa sätt! (s. 163)

I vilka situationer är då von Otter själv beredd att tillgripa våld? I sina olika möten med de infödda betonar han att han kommit för att mäkla fred och erbjuder dem den koloniala myndighetens beskydd – samtidigt

47. Se exempelvis s. 441–444, där han också ställer två kvinnotyper mot varandra, nybyghustrun kontra den ytliga storstadskvinnan och hennes förkonstlade liv.

som han hotar med bestraffning om de trotsar honom och försvårar hans styre.⁴⁸ Våldet finns alltså även hos honom som ett maktmedel han kan använda. Han brukar också vid åtminstone ett tillfälle hot om våld som medel då han med vapen i hand tvingar en infödd man som först vägrat att bli vägvisare vid en safari att lyda.⁴⁹ Han rapporterar också om hur hans styrkor använder militärt våld för att komma tillrätta med olika rövarband som härjar i provinsen.⁵⁰ Samtidigt upprepar han gång på gång att våld endast får användas i undantagsfall, att hans första och strängaste bud är "att aldrig utan tvingande och giltiga skäl höja vapen som en infödd" (s. 339).

I en av de rapporter han skriver till högkvarteret i Nairobi, beskriver han hur hans och hans medhjälparens arbete med att skapa förtroende, fred och ordning i provinsen varit framgångsrikt, men att det också förekommit strider med förluster på båda sidor, dock betydligt större bland de infödda. Medan de dödade européerna är några enstaka räknas de dödade infödda i hundratal.⁵¹ Då von Otter i slutet av sin bok sammanfattar sitt arbete i Turkana-provinsen och beskriver de framgångar som uppnåtts, är våldet även där närvarande som en möjlighet. Han talar om att hans arbete med befolkningen skett under "oavslätlig fredlig påverkan", men tillägger genast att denna varit "stödd på vapenmakt" (s. 501).

Eric von Otter sammanfattar sina erfarenheter från sina tio år i Kenya på de sista sidorna i sin reseberättelse. I denna avslutande del framträder hela komplexiteten i hans syn på kolonialstyret och den europeiska civilisationsuppgiften liksom på de infödda och deras möjligheter. Här ställs olika hållningar mot varandra och här ger författaren också uttryck för sitt eget tvivel på ett sätt som sällan förekommer på andra ställen i texten. Bokens slutresonemang inleds med att han fortfarande ser på de infödda som barn som behöver en fast hand som styr dem. Han skriver att de "måste lära sig blind lydnad, innan de äro i stånd att själva bestämma och svara för sina handlingar. Ett mildt och hänsynsfullt regemente förstå de ej. Stränghet, rättvisa och järnhård disciplin däremot förstå och uppskatta de" (s. 514). Samtidigt är han full av tvivel på att detta ska lyckas: "Ibland tror jag att man skulle kunna förbättra dem, ibland misströstar

48. Se exempelvis v. Otter, s. 88 där ett sådant möte beskrivs.

49. v. Otter s. 111.

50. v. Otter s. 127–128, 250–251.

51. v. Otter s. 288–289.

jag helt och hållet” (s. 514). Tvivlet sträcker sig även självkritiskt till tron på européerna och deras civilisatoriska uppgift, något som ju annars är något av ett huvudtema i von Otters reseberättelse:

Ibland fruktar jag, att vi, de civiliserade nationerna, knappast äro skickade att förbättra någon. [...] Vi orda vitt och brett om civilisationens framryckning i de svartas världsdel och om allt det goda vi göra för våra svarta bröder. Men – ha vi ej hela tiden vår egen fördel i sikte? Det är nära nog omöjligt att jämföra vinst- och förlustkontot, från de svartas sida sett. Vi ha byggt sjukhus, inkallat läkare med mera sådant, det är sant. Men nämnas någonsin de gräsliga sjukdomar, som vi ha utsatt bland infödingarna, och vilka gripit omkring sig i den förfärande grad, att några av stammarna äro på god väg att utdö? (s. 515)

Han fortsätter med att ta upp ytterligare ett par områden där koloniseringens och utvecklingens för- och nackdelar ställs mot varandra utan att något bestämt svar ges. von Otters resonemang utmynnar trots detta i att han på nytt understryker att om detta arbete ska lyckas, så måste européerna framför allt ställa stränga krav på sig själva och låta sitt civilisationsprojekt styras av höga ideal och inte av materiell vinningslystnad:

Vi måste leva så som vi lära. Vi kunna näppeligen hoppas på goda resultat i en tid, då det materiella blivit ej medel, utan mål, då guld och makt räknas för mer än visdom och religion, och arbetet urartat till en hetsjakt efter pengar, mera pengar! Blott då vårt syfte är ideellt, lämna våra strävanden oförgängliga spår efter sig. (s. 516)

Här, liksom i von Otters reseberättelse generellt, saknas det företagarperspektiv på koloniseringen av Kenya som är ett av de mer framträdande dragen i Hjalmar Frisells reseberättelse.

På de allra sista raderna i sin bok berättar Eric von Otter hur han om kvällarna sitter och läser, framför allt i sin dagbok, som han skriver om därför att blyertsskriften blivit alltmer tunnare och oläsligare under senare tid. Detta och än mer den avslutande bilden av läslampan vittnar om hans sjukdom och den död som hotar.

Få se hur länge lampglaset håller. Det är mitt sista, och redan för ett halvår sedan fick den sin första lilla spricka. Nu går den nästan runt hela glaset, gör en stor slinga upp till dess övre kant och vänder sedan nedåt igen. Hur litet och bräckligt är det ej, det som ännu sammanhåller det hela ... (s. 517)

Omslaget till Gunnar Agge, *I svart tjänst mellan vita stormakter: Tre år som abessinsk regeringsläkare i Ogadén* (Albert Bonniers förlag 1935). Okänd konstnär. Illustrationen bygger på författarens fotografi på s. 217 i boken med bildtexten "Efter gudstjänsten defilerade de olika landsdelarnas soldater i grupper, ledda av hövdingar och officerare på gammalt maner: dansande, sjungande och då och då uppförande små stridspantomimer."

Här ger von Otter en metaforisk beskrivning av sig själv som en av dessa civilisationens hjältar som offerar sitt eget liv för en större sak.

I svart tjänst mellan vita stormakter

Gunnar Agge (1900–1961) arbetade som läkare i den svenska missionens tjänst vid sjukhuset i Harrar i Etiopien 1928–1931 och tjänstgjorde därefter som den etiopiska regeringens militär- och civilläkare i provinsen Ogadén 1932–1935. Under kolonialkriget mot Italien 1935–1936, var Agge med och organiserade det Svenska röda korsets ambulans i Etiopien, och var dess souschef under denna tid. Efter att den italienska ockupationen av Etiopien upphört och landet återfått sin självständighet, återvände han dit 1944 som läkare i Bibeltrogna vänners mission.⁵²

På flera punkter avviker Agges reseberättelse starkt från mönstret i de böcker som tidigare analyserats i uppsatsen. Omslagsbilden visar soldater ur den etiopiska armén, med några män i förgrunden bärande ett par etiopiska flaggor och med en stor samling soldater i bakgrunden. Fotot på första uppslaget i boken visar inte författaren utan Etiopiens statschef, kejsaren Haile Sellassie klädd i kröningsdräkt, och i bildtexten understryks att han är ”Salomos sentida ättling”. Dessa inledande bilder sätter fram Etiopien som ett självständigt och kristet land i Afrika, men att det är en självständighet som är hotad framgår av bokens huvudtitel *I svart tjänst mellan vita stormakter* liksom av den bifogade kartbilden. Av kartan framgår att Etiopien är omringat av europeiska kolonier: av brittiska Uganda-Kenya, Anglo-Egyptiska Sudan liksom av Brittiska, Franska respektive Italienska Somaliland. Just hotet från den italienska kolonialmakten och från det fascistiska Italiens aggressiva utrikespolitik är ett framträdande tema i Agges reseberättelse. Författaren ställer å sin sida fram Etiopien som ”Afrikas Schweiz” och beskriver dess läge i termer av ”stolt isolering”.⁵³

I bokens inledning beskriver Agge hur Italien söker ta kontroll över Ogadén-provinsen, vilket leder till att den etiopiska regeringen beslutar att förstärka sin närvaro där, inte minst militärt. Detta är bakgrunden till att han själv anställs som läkare i Ogadén. Gunnar Agges tjänstgöring i Etiopien kan på sätt och vis jämföras med Eric von Otters i Kenya,

52. Källa: Svensk uppslagsbok

53. Gunnar Agge, *I svart tjänst mellan vita stormakter: Tre år som abessinsk regeringsläkare i Ogadén* (Stockholm 1935) s. 5. Hänvisningar till boken kommer fortsättningsvis att ges löpande i texten.

"Hajle Selassie I, Salomos sentida ättling, Konungarnas konung av Etiopien (f. 1891, tronföljare 1916, kejsare 1930) i kröningsskrud," enligt bildtexten i första uppslaget av Gunnar Agge, I svart tjänst mellan vita stormakter: Tre år som abessinsk regeringsläkare i Ogadén (Albert Bonniers förlag 1935).

i den meningen att båda är regeringstjänstemän på officiellt uppdrag, dock i helt olika koloniala kontexter.⁵⁴ Agges arbete består i att bygga upp en modern sjukvård som främst är inriktad på den etiopiska arméns soldater men som också omfattar civila. Han blir i denna roll indragen i gränsstridigheter som pågår mellan etiopier och italienare i provinsen, konflikter vars bakgrund och förlopp särskilt utförligt skildras i bokens andra hälft. Berättarperspektivet är genomgående pro-etiopiskt och starkt kritiskt mot den italienska kolonialpolitiken, något som också gäller då de internationella fredsförhandlingarna beskrivs i bokens slut.

Kritiken mot Italiens politik underbyggs även genom skildringarna från Italienska Somaliland. Här ges olika exempel på kolonialt våld, särskilt mot kvinnor, men också på framgångsrikt folkligt motstånd.⁵⁵ Ett av de exempel på förtryck som anförs är hur italienarna smittar den infödda befolkningen med syfilis, något författaren ironiskt kommenterar på följande sätt: "I sanning en civilisatorisk gärning, värdig våra dagars kulturnationer!" (s. 66). Kommentaren riktar sig mot en av de mest vanliga topos i koloniala diskurser och mot föreställningen om Europas civilisatoriska uppgift i det "primitiva" Afrika.

Bland europeiska länder framställs Sverige som ett slags motpol till Italien. Mot de olika exemplen på kolonialt våld och förtryck det senare landet utsätter Etiopien för, står Sveriges insatser inom främst mission och sjukvård för att bygga upp landet och för att stärka dess självständighet, ett bistånd som också kan innefatta militärt stöd. Författaren beskriver till exempel både ett svenskutrustat sjukhus och en svenskled officersutbildning.⁵⁶

Från italiensk sida hade det funnits planer på att kolonisera Etiopien redan under 1920-talet och man såg kejsare Haile Selassies moderniseringssträvanden av landet, som bland annat hade svenskt stöd, som ett hot mot denna koloniseringsplan, eftersom en modernisering undanröjde argumentet att landet behövde civiliseras av en europeisk stat.⁵⁷

54. Agges goda förbindelser med de etiopiska myndigheterna sträcker sig ända upp till landets statschef. Vid två tillfällen besöker han kejsaren och diskuterar både sitt arbete och landets relationer till Sverige. Se Agge, s. 102–106, 215. De nära förbindelserna till kejsaren understryks även på bokens allra sista sida, som återger ett brev från Haile Selassie till Gunnar Agge.

55. Agge s. 49–56.

56. Agge 215–227.

57. Marcos Cantera Carlomagno, *Ett folk av mänsklig granit: Sverige i den italienska utrikespolitiken 1932–1936* (Lund 1995) s. 106, 111–116.

Den svenska närvaron i Etiopien i form av missionsverksamhet, militärt bistånd och exportföretag sågs från italiensk sida som ett intrång i deras koloniala intressesfär.⁵⁸ Konflikten mellan Sverige och Italien kulminerade under kriget mellan Italien och Etiopien 1935. Gunnar Agge var en av de två svenska läkare som organiserade ett svenskt Röda korssjukhus vid krigsfronten och då detta bombades ledde det inte bara till svenska utan även internationella protester. Frågan togs även upp i Nationernas förbund, men det blev aldrig utrett om bombningen var avsiktlig eller som italienarna hävdade hade skett av misstag.⁵⁹

I slutet av sin bok behandlar Agge de internationella fredsförhandlingarna angående kolonialkriget mellan Etiopien och Italien, där det italienska agerandet på nytt framställs i kritisk belysning. Här vidgas dock det kritiska perspektivet till att gälla den europeiska kolonialpolitiken generellt. Å ena sidan hyser författaren en viss förhoppning om att dessa fredsförhandlingar, om de lyckas, skulle kunna utgöra lösningen på det "världshistoriskt betydelsefulla kolonialproblemet" (227), å andra sidan uttrycker han stora tvivel vad gäller de europeiska ländernas förmåga att befria sig från kolonialismens arv. För Agge blir Etiopiens kamp för att bevara sin självständighet något som aktualiserar kolonialismens problem globalt: "Gränsen går idag för abessiniern mellan svart och vitt, ej mellan kristen och muhammedan. Huru långt skall månne den frontlinjen aktualiseras för Afrikas och Asiens vaknande millioner färgade folk?" (s. 226). Han fortsätter med att beskriva det förtryck den europeiska kolonialismen medfört världen över och pekar till sist på den antikoloniala kamp som en dag måste komma:

Mycket, ofantligt mycket har varit givet den vita rasen, men vad har den själv givit? Opiumelände, brännvin i floder, sjukdomar, vapen och förstörelse av allt effektivare slag. Amerikas negerslaveri, indianernas och många andra folks utrotande. Ekonomisk exploatering ända till rofferi, se där den fruktansvärda sådden! [...] Ve Europa, trefalt ve kolonialmakterna par préférence, då fronten i sin väldiga längd är färdig och ridån rullas upp för ett drama av hittills på vår jord aldrig skådad omfattning och intensitet! (s. 226)

Samma anti-koloniala hållning som präglar Agges reseberättelse då den skildrar konflikten mellan Etiopien och Italien, gör sig som synes tyd-

58. Cantera Carlomagno s. 116–130.

59. Cantera Carlomagno s. 153–157.

ligt gällande även då hela den europeiska kolonialismen och dess arv aktualiseras. Det är en tematik som gör att Agges reseberättelse starkt avviker från mönstret i de andra reseberättelser som analyserats i denna artikel. Till skillnad från Agges text så var dessa tydligt dominerade av koloniala diskurser, även om förhållningssättet till dem skiljde sig mellan de olika författarna.

Avslutning

Analysen av de tre första reseberättarnas texter, av Margit Rundgren, Hjalmar Frisell och Eric von Otter, har visat hur dessa i hög grad är präglade av koloniala diskurser och att de i detta avseende anknuter till ett huvudmönster som tidigare forskning uppmärksammat inom såväl svensk som internationell reselitteratur. De koloniala diskurserna, som främst växte fram under 1800-talet, var inte minst påtagliga i den genre av reseberättelsen som kan kallas kolonisationsberättelse och som de här analyserade texterna är exempel på. I denna koloniala berättartradition var föreställningar om kulturella skillnader, baserade på graden av "civilisation" och "utveckling", ett dominerande tema. Dessa eurocentriska och rasistiska idéer präglar även i hög grad Rundgrens, Frisells och von Otters reseberättelser.

Analysen har visat att de koloniala diskurserna manifesteras redan i de undersökta reseberättelsernas omslagsbilder och baksidestexter, liksom att författarna som resenärer och tjänstemän både är beroende av och själva delar av olika koloniala nätverk, såväl officiella som de som är av mer privat och social karaktär. Graden av identifikation med de koloniala system man verkar inom varierar dock mellan författarna, från Margit Rundgrens totala identifikation och solidaritet till Eric von Otters med tiden allt djupare ambivalens. Även deras förhållningssätt till den infödda befolkningen skiljer sig åt. Rundgren framstår som den mest distanserade medan det hos von Otter finns en vilja att förstå de infödda utifrån deras specifika kultur och levnadsförhållanden.

Det är i denna kontext av mer eller mindre kolonialt, eller till och med kolonialistiskt⁶⁰, färgade reseberättelser som Gunnar Agges resebe-

60. Kolonialistisk litteratur till skillnad från kolonial litteratur i allmänhet är enligt Boehmer, s. 3, den litteratur som "was specifically concerned with colonial expansion. On the whole it was literature written by and for colonizing Europeans about non-European lands dominated by them."

rättelse *I svart tjänst mellan vita stormakter* framstår som så avvikande genom sin tydliga anti-koloniala hållning, en hållning som redan bokens omslag, baksidestext och inledande foto tydligt signalerar. Hans skarpa kritik mot hela den europeiska kolonialismen, ett tema han utvecklar i bokens slut, gör Agge till en avvikande röst i mellankrigstidens svenska reselitteratur.

In the Service of European Civilization: Swedish Colonization Narratives from Africa during the 1920s and 1930s

Research on Nordic colonialisms constitutes a growing field and has mainly been concerned with Nordic examples of overseas colonialism as well as with so-called internal colonialism, often connected with Sápmi and the Sami. This article highlights a third focus within the field of Nordic colonialism, examining Nordic participation in the wider field of European colonialism. The source material consists of five “colonization narratives” written by four authors based on their experiences of working and living in different colonial contexts in Central and East Africa. Margit Rundgren’s *Två år på Kongofloden* [Two Years on the Congo River] (1930) describes her time in the Belgian Congo, while Hjalmar Frisell’s two books, *Sju år i tält: Bland svarta och vita* [Seven Years in a Tent: Among Blacks and Whites] (1937) and *Leva farligt i Afrika* [Dangerous Living in Africa] (1937) as well as Eric von Otter’s *Som officer och storviltjägare i Turkana* [As an Officer and Hunter in Turkana] (1930) take place in British Kenya. Finally, Gunnar Agge’s *I svart tjänst mellan vita stormakter: Tre år som regeringsläkare i Ogadén* [In Black Service between White Great Powers: Three Years as Government Doctor in Ogadén] (1935) describes the author’s work in Ethiopia, which became an Italian colony 1935 after having been the sole remaining independent state in the area. The analysis of these texts is focused on the following research questions: How are the different colonial systems described and how do these Swedish writers relate to them and to the African contexts they encounter? How do these texts expose ideas about cultural difference and development? The article examines and analyzes the complexity in the colonial encounters described in the works as well as the differences between them.

Keywords: Swedish travel literature, 1920’ and 1930’, Africa, colonialism, anti-colonialism